

MAGDA HUDAK*

**ODRZAŃSKI TURYSTYCZNY SZLAK WODNY
A OBSZARY NATURA 2000 I INNE OBSZARY CHRONIONE
W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM**

Streszczenie

Realizacja celów ochrony przyrody nie wyklucza inwestycji na obszarach chronionych, choć oczywiście nakłada na nie istotne ograniczenia. Wymaga takiego planowania i projektowania przedsięwzięć, które zapewni realizację inwestycji, przy minimalizacji niekorzystnego jej wpływu na środowisko. Podstawowymi problemami środowiskowymi, związanymi z realizacją obiektów związanych z turystycznymi szlakami wodnymi, będą straty przyrodnicze, towarzyszące w sposób nieunikniony budowie i rozbudowie obiektów infrastruktury turystycznej oraz wzrost uciążliwości akustycznych wynikających z eksploatacji szlaku wodnego w sezonie wiosenno-letnim. W niniejszej pracy przedstawiony został turystyczny szlak wodny na lubuskim odcinku Odry. Szczególną uwagę zwrócono na jego położenie oraz lokalizację przystani w stosunku do obszarów Natura 2000 oraz innych obszarów chronionych.

Słowa kluczowe: obszary Natura 2000, turystyka wodna, obszary chronione

WSTĘP

Według Krzymowskiej-Kostrowickiej [1999], przyroda stanowi „dobro główne” dla ponad 60% turystów, zaś „tło” – dla zaledwie 12,5%. Dlatego wypoczynek w lesie, a zwłaszcza nad wodą jest jedną z najbardziej popularnych form rekreacji w Polsce. Wypoczynek taki połączony z żeglowaniem staje się coraz bardziej powszechną formą spędzania urlopu.

Turystyka kwalifikowana czy też ekoturystyka ukierunkowana na poznawanie różnorodności krajobrazów oraz cech przyrody jest szansą na rozwój dla wielu regionów, a m.in. dla województwa lubuskiego. Parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu oraz rezerваты przyrody, ze względu na szczególne wa-

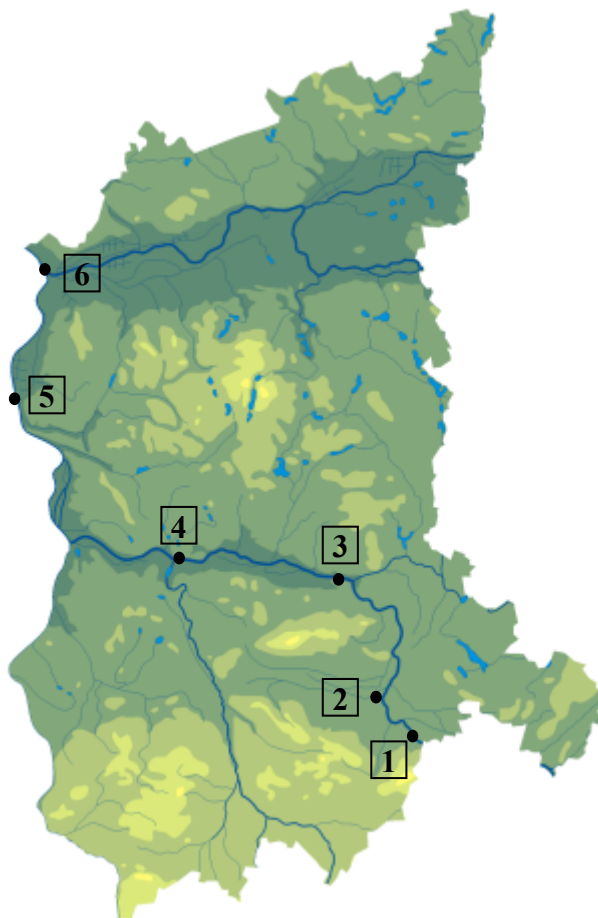
* Uniwersytet Zielonogórski, Instytut Inżynierii Środowiska, Zakład Hydrologii i Geologii Stosowanej

lory przyrodnicze to miejsca, w których znajdować się powinny wzorcowe warunki aktywnego wypoczynku i realizacji zainteresowań. Jednak ochrona nie wyklucza oglądania czy podziwiania. Można to robić, uprawiając turystykę kwalifikowaną jaką jest, np. turystyka wodna. Te dwie, pozornie wykluczające się dziedziny, mają szansę na harmonijne współistnienie. Należy więc zadbać nie tylko o prawidłowe postawy turystów i odpowiednie zasady zarządzania walorami przyrody, ale również o rozbudowę systemu portów i przystani turystycznych niwelujących negatywny wpływ ruchu turystycznego i żeglugi towarowej na stan środowiska naturalnego.

LUBUSKI ODCINEK ODRY

Pod względem całkowitej długości Odra jest drugą (po Wiśle) rzeką Polski. Jej całkowita długość wynosi 854,3 km i przepływa przez Czechy, Polskę i Niemcy. Jednak biorąc pod uwagę tylko jej część w granicach Polski jest trzecią rzeką pod względem długości – 742 km, po jej dopływie Warcie. Wypływa na wschodzie Czech, w Górach Odrzańskich, w Sudetach Wschodnich, a uchodzi do Rostoki Odrzańskiej, będącej zatoką Zalewu Szczecińskiego, w północno-zachodniej części Polski, przy północnej granicy miasta Police. Odra od wieków była rzeką mającą ogromne znaczenie gospodarcze. Była źródłem taniej siły, która wprawiała w ruch stojące na Odrze młyny wodne. Dostarczała także różnego rodzaju pożytków. Rzeką ta od wieków dostosowywana była do potrzeb żeglugowych, była ważną drogą wodną łączącą dorzecza Europy Zachodniej z dorzeczami Europy Wschodniej. Swoje bezpośrednie połączenie z Odrą mają liczne drogi wodne. Oprócz znaczenia gospodarczego, rzeka kształtowała osadnictwo, które przede wszystkim rozwijało się bujnie u ujścia jej dopływów. Przykładami mogą tu być takie miasta, jak Opole, Wrocław, Kostrzyn, Szczecin, Wolin. Odra była i jest również rzeką graniczną w aspekcie polityczno-gospodarczym. Określano ją jako granicę państw, jako granicę systemów gospodarczych, jako łącznik między wschodem a zachodem oraz między północą i południem Europy. Odra również miała i ma znaczenie geograficzne. Swym nurtem wtapia się jak klejnot w krajobraz ziem, przez które przepływa, często je przecinając lub tworząc granice dla krain geograficznych. Obecnie Odra jest rzeką nieco zaniedbaną i zapomnianą. Pogłębia się techniczna dekapitalizacja Odrzańskiej Drogi Wodnej. Niewystarczający jest stan techniczny zabezpieczeń przeciwpowodziowych. Proces ten nazywany jest renaturalizacją rzeki [Pyś 2006].

Dlatego też należy rozważyć turystyczne wykorzystanie tego szlaku wodnego. Spływy kajakowe to jedna z najciekawszych i najpopularniejszych form spędzania wolnego czasu. Oprócz aktywności fizycznej, niejednokrotnie, podczas spływów kajakowych można cieszyć się pięknem przyrody, a także zabytkami znajdującymi się na wyznaczonych trasach.

1 – Bytom Odrzański, 2 – Nowa Sól, 3 – Cigacice, 4 – Krosno Odrzańskie, 5 – Słubice,
6 – Kostrzyn nad Odrą

Rys. 1. Lubuski odcinek Odry [Kołodziejczyk 2002]
Fig. 1. Oder in Lubuskie Province [Kołodziejczyk 2002]

Jednym z większych szlaków wodnych na omawianym terenie jest rzeka Odra, na odcinku od Bytomia Odrzańskiego do Krosna Odrzańskiego i dalej do Słubic i Kostrzyna nad Odrą, stanowiąca fragment Międzynarodowej Drogi Wodnej E30, łączącej Morze Bałtyckie z Dunajem w Bratysławie (na terytorium polskim – Odra od Szczecina do granicy państwa) [Jarzębińska i Majewski 1999].

Pierwszym portem na lewym brzegu lubuskiego odcinka Odry jest Bytom Odrzański, na 416,7 km rzeki – rys. 1. Znajduje się tutaj przystań dla statków pasażerskich o nośności poniżej 1.350 ton na kanale portowym oraz przystań jachtowa o długości 41 m i 8 stanowiskach cumowniczych, składająca się z 4

pontonów pływających o szerokości 2,4 m i długości 10 m każdy i 9 odnóg cumowniczych długości 5 m. Do obiektu doprowadzona jest energia elektryczna oraz woda. Na miejscu można też skorzystać z sanitariatów.

Płynąc dalej, na 421,9 km, mijamy wieś Siedlisko z widocznymi, na prawym brzegu, ruinami renesansowego zamku. W tym miejscu przez rzekę przechodzi linia wysokiego napięcia. Na 427,0 km znajduje się przystań turystyczna w Starej Wsi.

Począwszy od Bytomia Odrzańskiego szlak wodny prowadzi przez tereny otoczone łąkami i lasami, gdzie spotkać można, m.in. gniazdującego orła bielika oraz liczne ptactwo wodne i leśne. Na tym odcinku, na 428,8 km, przepływamy pod mostem drogowym będącym częścią drogi nr 315 Nowa Sól - Wolsztyn.

Największym miastem położonym na omawianym szlaku jest, wspomniana wcześniej, Nowa Sól, znajdująca się na 429 km rzeki. W Nowej Soli powstały stanowiska postojowe dla statków pasażerskich o długości kadłuba od 30 do 83 m, szerokości do 9,5 m, zanurzeniu do 1,5 m i nośności do 800 ton. Znajduje się tutaj również marina, która została zlokalizowana tuż przy Przystani Kajakowej. Jej wyposażenie pozwala na kompleksową obsługę przyplwających jednostek. Obiekt został zbudowany na ruchomych pomostach pływających umożliwiających bezpieczne cumowanie małych jednostek poruszających się po szlaku wodnym niezależnie od stanu Odry.

Pokonując kolejny odcinek Odry, do Cigacic, na 437,5 km przepływamy pod nisko zawieszonym mostem kolejowym, częściowo rozebrany, łączącym Nową Sól z Wolsztynem.

Na 450 km rzeki, w wsi Milsko, znajduje się przeprawa promowa będąca fragmentem drogi 278 Zielona Góra-Kargowa.

Następna przeprawa mostowa, w ciągu drogi S3 Szczecin-Jakuszyce, znajduje się na 470,8 km. W jej pobliżu ma swoje ujście Obrzyca. Tam też zlokalizowane jest miejsce biwakowe.

Kolejnym dużym ośrodkiem, na lubuskim odcinku Odry, są Cigacice. Zbudowano tu nabrzeże o szerokości 5,5 m i długości 102 m, wyposażono je w dalby cumownicze, drabinki i pachołki. Można również korzystać z przystani turystycznej wyposażonej w pływający pomost, nabrzeże betonowe oraz slip z wyciągarką elektryczną. Do dyspozycji wodniaków jest pole namiotowe z przyłączem energetycznym oraz węzeł sanitarny. Wybudowano także drogę dojazdową i ciąg pieszo-rowerowy o szerokości 3 m i długości 460 m.

Na odcinku pomiędzy 477,8 km a 496 km rzeki minimy kolejno:

- most kolejowy na trasie Czerwieńsk – Poznań,
- prom samochodowy w Pomorsku,
- prom samochodowy w Brodach,
- most kolejowy na trasie Czerwieńsk – Szczecin,
- linię wysokiego napięcia.

Płynąc dalej, na 514 km lewobrzeżnej Odry, możemy zawinąć do Krosna Odrzańskiego. Zlokalizowano tu przystań dla statków pasażerskich i turystycznych. Przy nabrzeżu może cumować jeden statek pasażerski (do 80 m długości) oraz 12 łodzi sportowych.

Począwszy od 542 km, aż do rozwidlenia na część wschodnią i zachodnią, Odra jest rzeką graniczną, której lewy brzeg należy do Niemiec, a prawy – do Polski.

Na 553,4 km, dzięki Kanałowi Odra-Szprewa, można skierować się w stronę Niemiec i kontynuować spływ. Kanał ten łączy Odrę, koło miejscowości Eise-nhüttenstadt, z rzeką Dahme, która jest dopływem Sprewy.

W Świecku, na 580,0 km, brzegi rzeki łączy żelbetowy most drogowy w ciągu krajowej drogi ekspresowej A2. W jego pobliżu zlokalizowany został stalowy most kolejowy.

Pomiędzy wsiami Owczary i Górzycy na 604 km, wprowadzono zakaz cumowania ze względu na przechodzący w tym miejscu podwodny kabel.

Na lewym brzegu Odry, na 610,4 km, znajduje się wejście do kanału Vorflut. Ma on swoje ujście około 5,5 km dalej. Kanał ten omija, po stronie niemieckiej, Stary Kostrzyn, w okolicach którego znajdują się dwie przeprawy mostowe. Na 614,9 km jest to stalowy most drogowy, natomiast na 615,1 km – most kolejowy.

Na opisywanym odcinku rzeki swoje ujścia znajdują liczne średnie i małe rzeki nizinne. Są to m.in.:

- Rów Krzycki – 433 km rzeki (prawy brzeg),
- Czarna Struga – 434,2 km rzeki (lewy brzeg),
- Śląska Ochla – 442,7 km rzeki (lewy brzeg),
- Obrzyca – 469,4 km rzeki (prawy brzeg),
- Ołobok – 489,0 km rzeki (lewy brzeg),
- stare ujście Bobru – 514,5 km (lewy brzeg),
- Bóbr – 516,0 km rzeki (lewy brzeg),
- Nysa Łużycka – 542,4 km rzeki (lewy brzeg),
- Młynówka - 563,5 km rzeki (prawy brzeg),
- Pliszka – 566,9 km rzeki (prawy brzeg),
- Briskower See – 576,5 km rzeki (lewy brzeg),
- Ilanka – 578,7 km rzeki (prawy brzeg),
- Warta – 617,6 km rzeki (prawy brzeg).

OBSZARY NATURA 2000 I INNE OBSZARY CHRONIONE

Województwo lubuskie położone jest w zachodniej części Polski na obszarze Środkowego Nadodrza. Jest ono najbardziej zalesionym województwem w kraju. Kompleksy leśne zajmują tu blisko 50% ogólnej powierzchni regionu.

Ponadto na tym terenie, pomiędzy sosnowymi lasami, znajduje się ponad dwieście jezior. Najcenniejsze przyrodniczo tereny chronione są przez 25 rezerwatów, ok. 1000 pomników przyrody i 5 obszarów chronionego krajobrazu.

Według Ustawy o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 roku (rozdz. 2, art. 6.1 – Dz. U. 2004 nr 92 poz. 880) prawnymi formami ochrony przyrody w Polsce są:

- parki narodowe,
- rezerваты przyrody,
- parki krajobrazowe,
- obszary chronionego krajobrazu,
- obszary Natura 2000,
- pomniki przyrody,
- stanowiska dokumentacyjne,
- użytki ekologiczne,
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Wzdłuż opisywanego lubuskiego odcinka Odry znajdują się niżej wymienione formy ochrony przyrody.

Krzesiński Park Krajobrazowy położony jest na terenie gmin: Gubin, Cybinka i Maszewo, został powołany w lipcu 1998 r. Znajduje się w zachodniej części województwa, w widłach rzek Odry i Nysy Łużyckiej. Zajmuje powierzchnię 8 546 ha i nie posiada otuliny. Ze względu na dolinny charakter dominują tereny rolnicze, głównie użytki zielone.

Gryżyński Park Krajobrazowy położony jest na terenie gmin: Bytnica, Krosno Odrzańskie, Czerwieńsk, Skąpe i Łągów, utworzony został w kwietniu 1996 r. Znajduje się w środkowej części Ziemi Lubuskiej. Powierzchnia parku wynosi 2 755 ha, a otuliny 20 412,5 ha. Ochronie poddane zostały tereny połodowcowej rynnny rzeki Gryżyna o znacznych walorach krajobrazowych i przyrodniczych, mało zmienione gospodarką człowieka. 86,6% powierzchni parku stanowią lasy.

Kargowskie Zakola Odry jest to obszar leżący pomiędzy Klenicą a Cigacicami, wąsko rozciągnięty wzdłuż doliny Odry, ujścia Obry oraz Zimnej Wody. Cechą wyróżniającą są duże obszary łągu olchowo-jesionowego (siedlisko priorytetowe dla Wspólnoty) leżące w kompleksie z fragmentami olesu i łąk wilgotnych oraz duże obszary łąk zalewowych i zmiennowilgotnych, z bogatą fauną i florą. Dodatkową zaletą jest fakt, iż prawie 35% ostoi zajmują bardzo dobrze wykształcone lasy łąkowe.

Łęgi Słubickie to obszar leżący w pobliżu Słubic, składa się z dwóch części położonych na północ i na południe od miasta; obejmuje tereny zalewowe Odry. W części północnej, w obrębie międzywala szerokiego w tym miejscu na ponad kilometr, znajdują się ekstensywnie użytkowane pastwiska i łąki o powierzchni około 200 ha, zaś część południowa zajęta jest przez lasy łąkowe. Łęgi na południe od miasta są jednymi z nielicznych w Polsce fragmentów lasów łąkowych wciąż podlegających regularnym zalewom. Na północ od Słubic, między Odrą

a wałem przeciwpowodziowym zachowały się fragmenty regularnie zalewanych błoni nadrzecznych (mozaika szuwarów mozgowych, starorzeczy, kęp łągu wiązowego i wierzbowego), a za wałem – płaty silnie grądowiejących, lecz wciąż jeszcze cennych lasów liściastych o łąkowej genezie. Są tu jedyne, zachowane po polskiej stronie granicy, fragmenty łągów wiązowo-jesionowych na całym odcinku doliny Odry, poniżej Słubic aż do ujścia rzeki.

Nowosolska Dolina Odry jest to fragment doliny Odry, stanowiący tereny zalewowe, od rejonu miejscowości Dobrzejewice do mostu na drodze łączącej miejscowości Zabór i Bojadła. Obszar obejmuje typowo wykształcone płaty lasów i zarośli łągowych, wciąż podlegających zalewom, oraz mozaikę szuwarów turzycowych, mozgowisk, wilgotnych łąk i zarośli wierzbowych.

Dolina Środkowej Odry znajduje się na terenie województw dolnośląskiego i lubuskiego. Obszar zajmuje fragment doliny Odry od Nowej Soli do ujścia Nysy Łużyckiej wraz z rejonem ujścia Obrzycy do Odry. Znaczna część obszaru jest zalewana podczas wysokich stanów wody w Odrze. Zachowane są tutaj liczne starorzecza, występują duże kompleksy wilgotnych łąk, a także zarośla i lasy łąkowe. Wśród tych ostatnich najcenniejsze są fragmenty łągów jesionowo-wiązowych (np. kompleks k. Krępy) i łągów wierzbowych.

Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Ujście Warty” stanowiący jednocześnie Park Narodowy oraz Park Krajobrazowy o tej samej nazwie – obejmuje terasę zalewową Warty, przy jej ujściu do Odry, Kostrzyński Zbiornik Retencyjny i fragment doliny Odry. Obszar ten jest poprzecinany licznymi odnogami cieków, starorzeczami i kanałami. Na terenach zalewowych dominują okresowo zalewane łąki i pastwiska, szuvary, zarośla wierzb i łągi wierzbowe. Obszar obejmuje:

- Park Narodowy Ujście Warty,
- część Parku Krajobrazowego Ujście Warty,
- rezerwat przyrody Lemierzyce,
- rezerwat przyrody Pamięcin,
- rezerwat przyrody Dolina Postonii,
- fragment ostoi Ramsar-Słońsk.

Obszary Natura 2000 - tworzone od 2004 roku, zgodnie z prawem Unii Europejskiej (dyrektywą ptasią z 1979 roku i dyrektywą siedliskową z 1991 roku), a także nową polską Ustawą o ochronie przyrody z 2004 roku – w znacznej części pokrywają się z istniejącymi już w Polsce powierzchniami prawnie chronionymi. Ich zarządzanie, zagospodarowanie i użytkowanie wynika z ustaleń przyjętych w planach ochrony obowiązkowych dla wszystkich tych terenów [Staniewska-Zątek 2007]. Ponadto płynąc lubuskim odcinkiem Odry znajdziemy się na obszarach chronionego krajobrazu takich jak:

- Słubicka Dolina Odry,
- Krośnieńska Dolina Odry,
- Nowosolska Dolina Odry.

PODSUMOWANIE

Podstawowymi problemami środowiskowymi, związanymi z realizacją obiektów związanych z turystycznymi szlakami wodnymi, są straty przyrodnicze, towarzyszące w sposób nieunikniony budowie i rozbudowie obiektów infrastruktury turystycznej oraz wzrost uciążliwości akustycznych wynikających z eksploatacji szlaku wodnego w sezonie wiosenno-letnim.

Realizacja celów ochrony przyrody nie wyklucza jednak inwestycji na obszarach chronionych, choć oczywiście nakłada na nie istotne ograniczenia. Wymaga takiego planowania i projektowania przedsięwzięć, które zapewnią realizację inwestycji, przy minimalizacji niekorzystnego jej wpływu na środowisko [Kołodziejczyk i Hudak 2009].

Zasadniczym problemem ekologicznym, który winien być uwzględniony przy realizacji poszczególnych przedsięwzięć, jest zachowanie podstawowych wartości przyrodniczych na całym analizowanym obszarze, w tym jego różnorodności biologicznej. Szczególną wartość stanowią elementy przyrodnicze, dla ochrony których utworzone zostały obszary Natura 2000 i rezerваты przyrody – siedliska priorytetowe oraz objęte ochroną gatunkową rośliny, zwierzęta i grzyby.

Dlatego też edukacja społeczeństwa i rzetelna informacja są podstawą do uzyskania akceptacji społecznej dla realizacji różnych celów związanych zarówno z gospodarką wodną, jak i z transportem, a żegluga śródlądowa jest elementem obu tych działów gospodarki narodowej [Jarzębińska 2006]. Realizacja tych założeń wymagać jednak będzie permanentnego podnoszenia świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz zmiany modelu rekreacji i turystyki z konsumpcyjnego, na poznawczy, z poszanowaniem wartości przyrodniczych.

Należy podkreślić, że turystyka wodna (np. kajakerstwo) stanowi najmniej ingerujący w środowisko sposób zwiedzania terenów przyrodniczo cennych, szlakami naturalnymi, nie zaś drogami sztucznie i trwale je przecinającymi. Natomiast rezygnacja z planowania powstania sieci portów i przystani wodnych, mogłaby spowodować dalszy, żywiołowy, niekontrolowany rozwój turystyki, ze szkodami, trudnymi do oszacowania, dla środowiska przyrodniczego oraz kulturowego.

LITERATURA

1. JARZĘBIŃSKA T.: *Limitations of the Inland Navigation Development in Poland*. In-Water Project, raport (w jęz. polskim i angielskim), <http://inwaterproject.org>, 2006
2. JARZĘBIŃSKA T., MAJEWSKI W.: *Changes and their Consequences of the Estuarine Section of the Vistula River* [W:] Affelt W., Cywiński Z. (red.),

- Proc. of the International Conference "Preservation of the Engineering Heritage – Gdańsk Outlook2000", GUT, s. 127-132 (w jęz. angielskim), 1999
3. KOŁODZIEJCZYK U., HUDAK M.: *Analiza środowiskowa oddziaływania obiektów zawartych w „Koncepcji programowo-przestrzennej rewitalizacji śródlądowej drogi wodnej relacji wschód-zachód, obejmującej drogi wodne: Odra, Warta, Noteć, Kanał Bydgoski, Brda, Wisła, Nogat, Szarpawa oraz Zalew Wiślany (planowana na terenie Polski MDW E70)”,* Redan – Biuro Projektowo – Inżynierskie Sp. z o.o. w Szczecinie, Szczecin 2009
 4. KOŁODZIEJCZYK U.: *Geologiczno-inżynierskie badania wałów przeciwpowodziowych i ich podłoża jako metoda prognozy zagrożeń powodziowych na lubuskim odcinku Odry.* Oficyna Wydawn. UZ, Zielona Góra 2002
 5. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A.: *Geoekologia turystyki i wypoczynku.* Wydanie drugie. WN PWN SA, Warszawa, 1999
 6. PYŚ J.: *Odrzańska Droga Wodna – europejskie dziedzictwo.* Prosto z pokładu, 2004-2006
 7. STANIEWSKA-ZĄTEK W.: *Turystyka a przyroda i jej ochrona.* Bogucki Wyd. Nauk, Poznań, 2007

THE ODER WATERWAY AND THE NATURA 2000 AREAS AND THE ANOTHER AREAS OF CONSERVATION IN THE LUBUSKIE REGION

S u m m a r y

The realization of aims protection nature does not exclude on protected areas investment, but it puts on essential limitations obviously. It requires planning and projecting undertakings which will assure the realization of investment near minimization unfavourable her influence on environment. The natural losses will be the basic environmental problems of touristic waterways. They accompany the building always and extension of objects of touristic infrastructure. Acoustic difficulties grow up in spring-summer season. The touristic waterways in present article were introduced on section of Oder. Particularly important the position of touristic route is as well as the location of harbour in relation to areas Nature 2000 as well as different protected areas.

Key words: waterway, inland waterway, Natura 2000 areas, areas of conservation